

१. परिचय

नेपालमा उच्च शिक्षा प्राप्त युवाहरूको बेरोजगारी एक गम्भीर सामाजिक-आर्थिक समस्या बन्दै गएको छ। प्रत्येक वर्ष हजारौं युवा विश्वविद्यालयबाट स्नातक हुन्छन्, तर उनीहरूको शैक्षिक योग्यता रोजगारीको अवसरसँग सँगै सन्तुलनमा रहेको छैन। शिक्षा र रोजगारीबीचको यो असमन्वयले युवाहरूमा निराशा र आर्थिक अभावलाई जन्म दिइरहेको छ। यस अनुसन्धानका लागि दुई जना बेरोजगार स्नातकहरूसँग अन्तर्वार्ता गरी तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ। यस प्रतिवेदनमा उनीहरूको अनुभव, विश्लेषण र सुझावहरूलाई आधार बनाइएको छ। शैक्षिक बेरोजगारीको जटिलता, यसको कारण, प्रभाव र समाधानका उपायहरू यस प्रतिवेदनमा व्यवस्थित रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ।

२. पृष्ठभूमि

नेपालको शिक्षा प्रणाली ऐतिहासिक रूपमा सैद्धान्तिक ज्ञानमा केन्द्रित रहेको छ। माध्यमिक र उच्च माध्यमिक तहमा विज्ञान, मानविकी र व्यवस्थापन जस्ता विषयहरू पढाइने गरिन्छ, तर व्यवहारिक सिप र रोजगारमुखी तालिमको अभाव रहने गरेको छ। विश्वविद्यालयस्तरमा पनि पाठ्यक्रमहरू बजारको माग अनुरूप परिवर्तन हुन नसकेका कारण स्नातकहरू रोजगारीको लागि अयोग्य बन्दै गएका छन्। अर्थतन्त्र कृषि र सेवा क्षेत्रमा निर्भर रहेको नेपालमा औद्योगिक विकास न्यून छ, जसले रोजगारीको अवसर सीमित बनाएको छ। यसका साथै राजनीतिक अस्थिरता, नीतिगत कमजोरी र लगानीको अभावले पनि रोजगार सिर्जनामा बाधा पुर्याएको छ। विदेश पलायनलाई युवाहरूको वैकल्पिक मार्ग बनाउनु पनि देशभित्र रोजगारीको अभावको प्रमाण हो।

३. अनुसन्धानका उद्देश्यहरू

- नेपालमा शैक्षिक बेरोजगारीको वर्तमान अवस्था र तथ्याङ्कको अध्ययन गर्नु।
- शैक्षिक बेरोजगारीको मुख्य कारणहरू पहिचान गर्नु।
- बेरोजगार युवाहरूको सामाजिक, आर्थिक र मनोवैज्ञानिक अवस्थाको विश्लेषण गर्नु।
- शैक्षिक प्रणाली र रोजगार बजारबीचको अन्तराललाई चिन्नु।
- बेरोजगारी समाधानका लागि सरकार, निजी क्षेत्र, शैक्षिक संस्था र व्यक्तिगत स्तरमा गर्नुपर्ने उपायहरू सुझाव गर्नु।

४. समस्या कथन/ अनुसन्धान प्रश्न

- नेपालमा शिक्षित युवाहरूको बेरोजगारी दिनप्रतिदिन बढ्दै गएको छ। यो समस्याको मूल कारण के हो? के शिक्षा प्रणाली र रोजगार बजारबीच समन्वयको अभाव छ? बेरोजगार युवाहरूको सामाजिक-आर्थिक अवस्था कस्तो छ? यस समस्या समाधान गर्न कस्ता नीतिगत र व्यवहारिक कदम चाहिन्छ? यस अनुसन्धानले तलका प्रश्नहरूको उत्तर खोज्ने प्रयास गरेको छ:
- शैक्षिक बेरोजगारीको प्रमुख कारणहरू के के हुन्?
- बेरोजगार युवाहरूको दैनिक जीवन, आर्थिक अवस्था र सामाजिक सम्बन्धमा यसले कस्तो प्रभाव पारेको छ?
- शिक्षा प्रणाली र रोजगार बजारबीचको अन्तराल कसरी कम गर्न सकिन्छ?
- बेरोजगारी समाधानमा सरकार, निजी क्षेत्र, शैक्षिक संस्था र युवाको भूमिका के हुनुपर्छ?

५. सन्दर्भ सामग्री अध्ययन

नेपालमा शैक्षिक बेरोजगारीको समस्या एक गम्भीर र बहुआयामिक सामाजिक-आर्थिक चुनौती बनेको छ, जसलाई विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संस्था, अनुसन्धानकर्ता, र नीति निर्माताहरूले विस्तृत अध्ययनको विषय बनाएका छन्। यी

अध्ययनहरूले समस्याको विभिन्न आयामहरूमा प्रकाश पार्दै, यसको गहिराई, कारणहरू, प्रभावहरू र सम्भावित समाधानका मार्गहरू सम्बन्धमा महत्वपूर्ण जानकारी प्रदान गरेका छन्। यस खण्डमा उक्त सन्दर्भ सामग्रीहरूको गहन अध्ययन प्रस्तुत गरिएको छ।

५.१ अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूको प्रतिवेदन र विश्लेषण

विश्व बैंक, अन्तर्राष्ट्रिय श्रम सङ्गठन (ILO), संयुक्त राष्ट्र विकास कार्यक्रम (UNDP) र युनेस्को (UNESCO) जस्ता प्रतिष्ठित अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूले नेपालमा युवा र शैक्षिक बेरोजगारीमा नियमित रूपमा गहन अध्ययन र प्रतिवेदन प्रकाशन गर्दै आएका छन्।

५.२ राष्ट्रिय स्तरका तथ्याङ्कीय अध्ययन र सर्वेक्षणहरू

केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग (सिएसबी) ले नियमित रूपमा गर्ने "नेपाल श्रम बल सर्वेक्षण" र "जनशक्ति सर्वेक्षण" ले शैक्षिक बेरोजगारीको ठोस र विस्तृत तस्बिर प्रस्तुत गर्दछन्। सिएसबीको २०२२/२३ को तथ्याङ्क अनुसार नेपालमा उच्च शिक्षा प्राप्त (स्नातक र तत् भन्दा माथि) युवाहरूमा बेरोजगारी दर २६.१% रहेको छ, जबकि माध्यमिक शिक्षा पूरा गरेकामा यो दर १०.२% रहेको छ।

५.३ विश्वविद्यालय स्तरीय अनुसन्धानहरू र शैक्षिक जर्नलहरू

नेपालका विभिन्न विश्वविद्यालयहरूमा शैक्षिक बेरोजगारी विषयमा धेरै थीसिस, अनुसन्धान कार्य र जर्नल लेखहरू प्रकाशित भएका छन्, जसले समस्यालाई सूक्ष्म र स्थानीय स्तरमा बुझ्न मद्दत गर्दछन्। त्रिभुवन विश्वविद्यालय अन्तर्गतको 'सोसाइटी अफ इकोनोमिस्ट्स' द्वारा २०७९ मा गरिएको अध्ययनले शैक्षिक बेरोजगारीलाई 'शिक्षाको मूल्य' सँग जोडेर हेरेको छ।

५.४ विदेश पलायनसम्बन्धी अध्ययनहरू र प्रवासन तथ्याङ्क

विदेश रोजगारी तथा प्रवासन विभागको तथ्याङ्कले देखाए अनुसार, प्रतिवर्ष औसत ४ लाख भन्दा बढी नेपाली विदेशिन्छन्, जसमध्ये लगभग ४०% को शैक्षिक योग्यता स्नातक वा तत् भन्दा माथिको हुन्छ। 'इन्टरनेशनल ओर्गनाइजेशन फर माइग्रेसन' (IOM) को 'नेपाल: माइग्रेसन प्रोफाइल २०२३' ले शिक्षित युवा पलायनलाई 'ब्रेन ड्रेन' (मस्तिष्कको बहाव) को सट्टा 'ब्रेन वेस्ट' (मस्तिष्कको अपव्यय) को रूपमा वर्णन गरेको छ।

५.५ सन्दर्भ सामग्री अध्ययनको सारांश

उपर्युक्त सबै सन्दर्भ सामग्रीहरूको समग्र अध्ययनले नेपालमा शैक्षिक बेरोजगारी समस्या कुनै एकल वा सरल कारणले होइन, बरु धेरै गहिरा संरचनात्मक कारकहरूको जटिल अन्तर्क्रियाको परिणाम हो भन्ने तथ्यलाई पुष्टि गर्दछ। यी कारकहरूमा शिक्षा प्रणालीको रोजगारमुखी नभएको स्वभाव, आर्थिक विकासको मन्द गति र उद्योग धन्दाको अभाव, जनशक्ति योजनाको अभाव, सामाजिक संरचनामा भएको चिनजानको प्रभाव, र युवाहरूमा आवश्यक व्यवहारिक र सफ्ट स्कुल्सको कमी समावेश छन्।

६. अनुसन्धान विधि

यस अनुसन्धान अध्ययनले नेपालमा शैक्षिक बेरोजगारीको वास्तविकता, कारणहरू, र यसले युवाहरूको जीवनमा पार्ने प्रभावलाई गहिराईबाट बुझ्ने उद्देश्य राख्दछ। त्यसैले, अध्ययनलाई प्रकृतिमा अन्वेषणात्मक (Exploratory) र वर्णनात्मक (Descriptive) दुवै बनाउन गुणात्मक अनुसन्धान (Qualitative Research) विधिलाई रोजिएको हो। यो विधिले अनुसन्धानको विषयवस्तुसँग सम्बन्धित व्यक्तिहरूको अनुभव, भावना, दृष्टिकोण र व्याख्याहरूलाई समग्र रूपमा बुझ्न मद्दत गर्दछ। यसले मात्रात्मक तथ्याङ्कले देखाउन नसक्ने मानवीय पक्षलाई उजागर गर्न सक्छ। तल यस अनुसन्धानको विधिगत पक्षहरू विस्तारसहित वर्णन गरिएको छ।

६.१ अनुसन्धान डिजाइन र दर्शन

यस अनुसन्धानको केन्द्रबिन्दु 'केस स्टडी' डिजाइनमा आधारित छ। दुई जना बेरोजगार स्नातकहरूको व्यक्तिगत केसलाई गहनतापूर्वक अध्ययन गरिएको छ। केस स्टडी डिजाइनले जटिल सामाजिक घटनाहरूलाई उनीहरूको प्राकृतिक सन्दर्भमै बुझ्न मद्दत गर्दछ।

६.२ प्राथमिक तथ्याङ्क सङ्कलन विधि: अन्तर्वार्ता

प्राथमिक तथ्याङ्क सङ्कलनको लागि 'गहन अन्तर्वार्ता' (In-depth Interview) को प्रयोग गरिएको छ। यो अर्ध-संरचित (Semi-structured) प्रकारको थियो, जसको अर्थ प्रश्नहरूको एक सूची तयार गरिएको थियो तर प्रतिभागीको प्रतिक्रिया अनुसार प्रश्नहरूमा लचीलोपन राखिएको थियो।

६.३ द्वितीयक तथ्याङ्क सङ्कलन विधि र स्रोतहरू

द्वितीयक तथ्याङ्कले प्राथमिक अनुभवलाई राष्ट्रिय र वैश्विक प्रवृत्तिहरूसँग जोड्न, सामान्यीकरण गर्न र समस्याको व्यापक परिप्रेक्ष्य प्रदान गर्न मद्दत गर्दछ। यसका लागि निम्न प्राथमिक स्रोतहरूबाट सामग्री सङ्कलन गरिएको छ:

६.४ तथ्याङ्क विश्लेषण विधि

प्राथमिक र द्वितीयक तथ्याङ्कहरूको विश्लेषण 'विषयगत विश्लेषण' (Thematic Analysis) विधिबाट गरिएको छ। यो गुणात्मक अनुसन्धानमा प्रयोग हुने एक लोकप्रिय विश्लेषण विधि हो जसले डाटाभित्र पुनरावृत्ति हुने प्याटर्न (थिमहरू) पहिचान गर्न मद्दत गर्दछ। विश्लेषण प्रक्रिया निम्न चरणहरूमा सम्पन्न गरिएको थियो:

- परिचित हुनु
- प्रारम्भिक कोड निर्माण
- थिम खोजी
- थिमहरू पुनरीक्षण गर्नु
- थिमहरू परिभाषित र नामकरण गर्नु
- प्रतिवेदन लेखन

७. जानकारी, तथ्याङ्क, सूचना सङ्कलन

यस अनुसन्धानको प्राथमिक आधार दुई जना बेरोजगार स्नातकहरूसँग गरिएको गहन अन्तर्वार्ता र विभिन्न स्रोतहरूबाट सङ्कलन गरिएको द्वितीयक तथ्याङ्क हुन्। यस खण्डमा प्राथमिक अन्तर्वार्ताका प्रतिभागीहरूको विस्तृत प्रोफाइल र द्वितीयक स्रोतबाट प्राप्त प्रमुख तथ्याङ्कीय सूचनाहरू प्रस्तुत गरिएको छ।

७.१ अन्तर्वार्ता प्रतिभागीहरू

- बेवी कुमारी यादव
- पूर्णिमा चौधरी

७.२ प्रमुख तथ्याङ्कीय सूचनाहरूको सङ्कलन (द्वितीयक स्रोतबाट)

अन्तर्वार्ताको सन्दर्भलाई राष्ट्रिय परिप्रेक्ष्यमा राख्न र समस्याको व्यापकतालाई बुझ्न निम्न तथ्याङ्कहरू विभिन्न स्रोतहरूबाट सङ्कलन गरिएका छन्:

८. जानकारी, तथ्याङ्क, सूचना प्रस्तुति

यस खण्डमा अन्तर्वार्ताबाट प्राप्त प्राथमिक जानकारी र द्वितीयक स्रोतबाट सङ्कलित तथ्याङ्कहरूलाई सुव्यवस्थित र स्पष्ट रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ। तथ्याङ्कहरू सारणी, सूची र विवरणात्मक रूपमा देखाइएका छन्।

८.१ प्राथमिक अन्तर्वार्ताका प्रमुख उत्तरहरूको सारांश

बेवी कुमारी यादव:

क्र.स.	प्रश्न क्षेत्र	मुख्य उत्तर / भनाइहरू
१.	रोजगारी नपाउनुको कारण	"रोजगारीका अवसर कम हुनु, व्यवहारिक सिपको अभाव हुनु, चिनजान र पहुँच नहुनु, पाठ्यक्रम सैद्धान्तिक मात्र हुनु।"
२.	जीवन उपयोगी सिप	"पढाइ मात्र होइन दैनिक जीवन र काम दुवैमा प्रयोग हुने व्यवहारिक सिप हो।"
३.	समस्याको मूल कारण	"जनसङ्ख्या वृद्धि, रोजगार भन्दा शिक्षित जनशक्ति बढी हुनु, सिपमूलक शिक्षा नहुनु, उद्योग धन्दा कम हुनु।"
४.	दोष र कमजोरी	"सरकार र संस्था दोष... सिपमूलक तालिम नहुने, अवसरको कमी... मानवको कमजोरी हो धेरै जनसङ्ख्या वृद्धि गर्नु।"
५.	समाधानका उपाय	"सिपमूलक तथा प्राविधिक शिक्षा विस्तार, स्वरोजगार तालिम, उद्योग र व्यवसायिक प्रवर्द्धन, सरकारी रोजगार प्रभावकारी बनाउने।"
६.	भविष्यको योजना	"अबको समयमा डिग्री देखाउने होइनन् आफूलाई कामयाबी बनाउनुपर्छ। आफूले के गर्न सक्छु स्पष्ट गर्ने, सिप बिना खाली नबस्ने, अनुभव बनाउने मौका खोज्ने।"
७.	अरूलाई सुझाव	"सानो कामबाट सुरु गर्ने, शिव विकासका तालिम लिने, स्वरोजगार तर्फ लाग्ने, विदेश मात्र नसोची स्वदेशमै अवसर खोज्ने।"
८.	सामाजिक व्यवहार	"पढे लेखे पनि बेरोजगारी बस्नु पर्दा आफन्त छर-छिमेक, समाजले... सहयोग गर्दैन, हौसला घटाउने, दबाव दिने, र हेप्ने दिने गर्दछ।"

पूर्णिमा चौधरी:

क्र.स.	प्रश्न क्षेत्र	मुख्य उत्तर / भनाइहरू
१.	रोजगारी नपाउनुको कारण	"पढाई र बजारको माग नमिल्नु, अवसर भन्दा जनशक्ति धेरै हुनु, व्यवहारिक सिपको कमी हुनु, सिस्टम र कनेक्सनको असर, देशको समग्र आर्थिक अवस्था।"
२.	जीवन उपयोगी सिप	"पढाइ मात्र होइन, दैनिक जीवन र काम दुवैमा प्रयोग हुने व्यवहारिक सिप हो... जसले तपाईंलाई काम पाउने, काम गर्ने र जीवन चलाउने सहयोग गर्दछ।"
३.	समाधानका उपाय	"सिपमूलक शिक्षा (व्यवहारिक र प्राविधिक), रोजगार मुखी तालिम, उद्योग र निजी क्षेत्र विकास, शिक्षा र रोजगारी बीच समन्वय, सरकारी नीति सुधार।"
४.	भविष्यको योजना	"डिग्री मात्र होइन आफूलाई उपयोगी बनाउनुपर्छ। नयाँ नयाँ सिप सिक्नुपर्छ,

क्र.स.	प्रश्न क्षेत्र	मुख्य उत्तर / भनाइहरू
		अनुभवी बनूपर्छ।"
५.	अरूलाई सुझाव	"कम भएपनि सिकाई ठूलो हुन्छ। इन्टरनेट गनुपर्छ, विभिन्न ट्रेनिङ लिनुपर्छ, आत्मविश्वासका साथ बोल्न सिक्नुपर्छ, अङ्ग्रेजी + नेपाली दुइटै भाषा बुझ्नुपर्छ।"
६.	युवाहरूलाई सुझाव	"धैर्यका साथ निरन्तर प्रयास गर्नुपर्छ। एकचोटि असफल भएपछि हारस खानु हुँदैन, सधैं राम्रो ज्ञान र सिप सिक्नुपर्छ।"
७.	सामाजिक व्यवहार	"बेरोजगारी आर्थिक अवस्थामा आएको समस्या हटाउनका लागि सहयोग माग्नु जाँदा... छरछिमेकी आफन्त हामीप्रति देखाउने व्यवहार नकारात्मक हुन्छ र हामीलाई हेप्ने काम गर्दछ।"

८.२ प्रमुख तथ्याङ्कहरूको तुलनात्मक प्रस्तुति

नेपालमा बेरोजगारीको अवस्थालाई विभिन्न कोणबाट हेर्ने तलका तथ्याङ्कीय तथ्यहरू प्रस्तुत गरिएको छः

तथ्याङ्क १: शिक्षा अनुसारको बेरोजगारी दर (२०२२/२३)

स्नातक तथा माथि: २६.१%

उच्च माध्यमिक (१०+२/आई.एस्सी): १०.२%

माध्यमिक (कक्षा १०): ७.८%

प्राथमिक तथा निरक्षर: ३.१%

(स्रोत: केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग)

तथ्याङ्क २: उमेर समुह अनुसार युवा बेरोजगारी

१५-२४ वर्ष: २०.८% (२०२४)

२५-२९ वर्ष: १८.२% (२०२४)

युवती (महिला) बेरोजगारी दर (१५-२९): ३०.५%

युवक (पुरुष) बेरोजगारी दर (१५-२९): २२.८%

(स्रोत: श्रम तथा रोजगार मन्त्रालय)

तथ्याङ्क ३: उच्च शिक्षा र रोजगारीको अन्तराल

प्रतिवर्ष स्नातक हुने युवाको अनुमानित सङ्ख्या: १,३५,०००

प्रतिवर्ष औपचारिक क्षेत्रमा सिर्जना हुने रोजगारी: २५,००० - ३०,०००

अन्तर: लगभग १,०५,०००

(स्रोत: शिक्षा मन्त्रालय र श्रम मन्त्रालयको तथ्याङ्कको संयोजन)

तथ्याङ्क ४: विदेश पलायनमा शिक्षित युवाको हिस्सा

प्रतिवर्ष विदेशिने कुल श्रमिक: ४,००,००० (औसत)

त्यसमा स्नातक तह भएकाको अनुमानित प्रतिशत: ४०%

स्नातक तह भएर विदेशिने युवाको अनुमानित सङ्ख्या: १,६०,००० प्रतिवर्ष

(स्रोत: विदेश रोजगार तथा प्रवासन विभाग)

९. विश्लेषण

यस खण्डमा सङ्कलित प्राथमिक र द्वितीयक जानकारीहरूको गहन विश्लेषण, व्याख्या र तिनीहरूबीचको अन्तर्सम्बन्ध प्रस्तुत गरिएको छ। विश्लेषणलाई प्रमुख थिमहरूमा विभाजन गरिएको छ।

९.१ शैक्षिक बेरोजगारी: सिद्धान्त र वास्तविकताको खाडल

अनुसन्धानका प्रतिभागीहरू बेवी र पूर्णिमाको अभिव्यक्तिले स्पष्ट संकेत गर्दछ कि नेपालको उच्च शिक्षा प्रणालीले 'सिद्धान्त' र 'व्यवहार' बीचको चौडा खाडल कायम राखेको छ। दुवैले "पाठ्यक्रम सैद्धान्तिक मात्र हुनु" र "पढाई र बजारको माग नमिल्नु" लाई प्रमुख समस्याको रूपमा चिनाएका छन्। यो अवस्था सामान्य शिक्षा सिद्धान्तको दृष्टिकोणबाट 'स्किल्स मिसम्याच' (Skills Mismatch) को उत्कृष्ट उदाहरण हो।

द्वितीयक तथ्याङ्कहरूले यस विश्लेषणलाई राष्ट्रिय स्तरमा पुष्टि गर्दछन्। केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागको २६.१% को दरले मात्र सङ्ख्यात्मक तस्बिर देखाउँदैन, तर शिक्षाको गुणस्तर र प्रासंगिकतामा भएको गम्भीर संकटको सूचक पनि हो। उच्च शिक्षामा लगानी गर्दा व्यक्तिले आशा गरे जस्तो आर्थिक प्रतिफल नपाउने अवस्था (Negative ROI) ले शिक्षालाई 'सामाजिक मूल्य' को सट्टा 'आर्थिक बोझ' मा परिणत गरिरहेको छ।

९.२ रोजगार सिर्जनाको संकुचित दायरा: आर्थिक संरचनाको विफलता

दुवै सहभागीहरूले "अवसर भन्दा जनशक्ति धेरै हुनु" र "उद्योग धन्दा कम हुनु" जस्ता कारणहरू उल्लेख गरेका छन्। यो केवल व्यक्तिगत अनुभव नभई समग्र नेपाली अर्थतन्त्रको संरचनात्मक कमजोरी हो। नेपालको आर्थिक विकास मुख्यतया सेवा र कृषि क्षेत्रमा केन्द्रित छ, जुन क्षेत्रहरू उच्च उत्पादकता र बढी मात्रामा रोजगारी सिर्जना गर्न असमर्थ छन्। विनिर्माण क्षेत्रको हिस्सा जीडीपीमा ५% भन्दा कम रहेकोले प्राविधिक शिक्षा पाएका युवाहरूका लागि पनि अवसर सीमित छन्।

९.३ सामाजिक पूँजी र 'कनेक्सन' को निर्णायक भूमिका

दुवै युवतीहरूले आफ्नो रोजगारी खोजीमा 'चिनजान र पहुँच नहुनु' वा 'सिस्टम र कनेक्सनको असर' लाई एउटा अवरोधको रूपमा चिनाएका छन्। यसले नेपाली समाजमा रोजगारी प्राप्तिको लागि 'सामाजिक पूँजी' (Social Capital) को महत्त्वलाई उजागर गर्दछ।

९.४ व्यक्तिगत उत्तरदायित्व र संरचनात्मक अवरोधबीचको द्वन्द्व

अनुसन्धानले एक महत्त्वपूर्ण द्वन्द्वलाई पनि उजागर गर्दछ: बेरोजगारीको लागि व्यक्तिले आफूलाई दोषी ठहराउने र साथै संरचनात्मक अवरोधहरूबाट पीडित हुने दुवै अवस्था। बेवी र पूर्णिमा दुवैले भविष्यको लागि व्यक्तिगत योजना (लोकसेवा तयारी, नयाँ सिप सिक्ने, एम.ए. गर्ने) बनाएका छन्, जसले उनीहरूको आत्म-प्रेरणा र उत्तरदायित्वबोधलाई देखाउँदछ।

९.५ विदेश पलायन: समाधान वा समस्याको स्थानान्तरण?

पूर्णिमाको विदेश जाने इच्छा र द्वितीयक तथ्याङ्कमा देखिएको ४०% शिक्षित प्रवासनले एउटा अर्को गम्भीर मुद्दालाई सामने ल्याउँछ। विदेश पलायनलाई धेरै युवा र परिवारहरूले बेरोजगारीको 'समाधान' को रूपमा हेर्छन्।

१०. निचोड

यस अनुसन्धान अध्ययनले दुई जना बेरोजगार स्नातक युवतीहरूको गहन अन्तर्वार्ता र विस्तृत द्वितीयक तथ्याङ्कको विश्लेषणबाट नेपालमा शैक्षिक बेरोजगारीको जटिल चित्र प्रस्तुत गरेको छ। अध्ययनको सारांश निम्नानुसार छ:

- नेपालमा शैक्षिक बेरोजगारी एकल कारणले होइन, बरु एउटा जटिल प्रणालीगत विफलताको लक्षण हो। यसको मूलमा शिक्षा प्रणालीको रोजगारमुखी नभएको स्वभाव रहेको छ। पाठ्यक्रमहरू सैद्धान्तिक र घोकाइमा केन्द्रित भएकाले व्यवहारिक ज्ञान, तालिम र 'सफ्ट स्कुल्स' (सम्प्रेषण, समस्या समाधान, टोली कार्य) को विकास हुन सक्दैन। यसले गर्दा स्नातकहरू डिग्री त धारण गर्छन्, तर बजारले चाहने योग्यताबाट टाढा रहन्छन्।
- दोस्रो ठूलो कारण भनेको देशको आर्थिक संरचनाको कमजोरी हो। नेपालको अर्थतन्त्र उच्च उत्पादकता र धेरै रोजगारी सिर्जना गर्न सक्ने विनिर्माण र प्रविधि क्षेत्रमा नभएर कृषि र सेवा क्षेत्रमा निर्भर छ। यसले गर्दा प्रतिवर्ष स्नातक हुने १.३५ लाख युवाको तुलनामा मात्र २५-३० हजार नयाँ रोजगारी सिर्जना हुन्छ, जसले ठूलो अन्तराल र अवास्तविक प्रतिस्पर्धा सिर्जना गर्दछ।
- तेस्रो महत्वपूर्ण पक्ष भनेको सामाजिक संरचनामा रहेको 'कनेक्सन' को महत्व हो। योग्यता भन्दा सिफारिस र चिनजानले रोजगारीमा ठूलो भूमिका खेलेको अवस्थाले योग्य तर सामाजिक रूपमा कमजोर युवाहरूलाई पछाडि पार्छ र सिस्टमप्रतिको अविश्वास बढाउँछ। यसले गर्दा बेरोजगार युवाहरू निराश, हताश र आत्मविश्वासहीन बन्छन्।

११. निष्कर्ष

उपर्युक्त समग्र अध्ययन, विश्लेषण र निचोडको आधारमा यस अनुसन्धानबाट निम्नलिखित निष्कर्षहरू निकाल्न सकिन्छ:

- शैक्षिक बेरोजगारी नेपालको सबैभन्दा गम्भीर युवा चुनौती हो: यो केवल आर्थिक समस्या नभई मानव पूँजीको भयावह अपव्यय, सामाजिक अस्थिरताको स्रोत र देशको भविष्यका लागि ठूलो जोखिम हो।
- शिक्षा र रोजगार बजारबीचको गहिरो असम्बद्धता मुख्य कारण हो: नेपालको उच्च शिक्षा प्रणालीले सिद्धान्त र व्यवहार, ज्ञान र सिप, कक्षा र बजारबीचको खाडल मेट्न असमर्थ रहेको छ। पाठ्यक्रम सुधार र व्यवहारिक तालिमलाई प्राथमिकता दिनु जरुरी छ।
- अर्थतन्त्रको संरचनात्मक कमजोरीले रोजगार सिर्जनाक्षमता सीमित गरेको छ: कृषि र सेवामा निर्भर, विनिर्माण र प्रविधिमा कमजोर अर्थतन्त्रले योग्य युवाको माग पूरा गर्न सकिरहेको छैन। उद्योगधन्दाको विकास र निजी लगानीलाई प्रोत्साहन दिई यो क्षमता बढाउनुपर्छ।
- सामाजिक पूँजी (चिनजान) को अत्यधिक महत्त्वले योग्यतामूलक चयन प्रणालीलाई कमजोर पारेको छ: यसले योग्य तर सामाजिक रूपमा कमजोर युवाहरूलाई पछाडि पार्दछ र सिस्टमप्रतिको अविश्वास बढाउँछ। पारदर्शी र योग्यतामूलक भर्ती प्रक्रियाको कार्यान्वयन आवश्यक छ।
- बेरोजगारीको सामाजिक कलङ्कले युवाहरूको मानसिक स्वास्थ्य र सामाजिक सम्बन्धमा नकारात्मक असर पारेको छ: समाजले बेरोजगार युवाप्रति सहानुभूतिपूर्ण, सहयोगी र उत्साहवर्धक व्यवहार अपनाउनुपर्छ, हेपाइ र दबाब होइन।
- विदेश पलायन समस्याको अस्थायी स्थानान्तरण मात्र हो, दीर्घकालीन समाधान होइन: देशभित्रै गुणस्तरीय शिक्षा, रोजगारी र जीवनको अवसर सिर्जना गरेर मानव पूँजीको बहाव रोक्नुपर्छ।

१२. थप अध्ययनका लागि सुझाव

यस अनुसन्धानले शैक्षिक बेरोजगारीको विभिन्न पक्षहरूलाई छोए पनि, यस विषयमा थप गहन अध्ययनका लागि निम्न क्षेत्रहरू सुझाव दिइएको छ:

- क्षेत्रगत तुलनात्मक अध्ययन: नेपालको तराई, पहाड र हिमाली क्षेत्रमा शैक्षिक बेरोजगारीको अवस्था, कारण र प्रभावमा के फरक छ? क्षेत्रीय आवश्यकता अनुसारको शिक्षा र रोजगारीको सम्बन्धमा अनुसन्धान।
- विषयगत बेरोजगारी दरको गहन विश्लेषण: विज्ञान, प्रविधि, व्यवस्थापन, मानविकी, कला जस्ता विभिन्न विषयमा स्नातक युवाहरूमा बेरोजगारी दर, कारण र तिनीहरूको रोजगारीको प्रकृतिमा अध्ययन।
- स्वरोजगारी र उद्यमी युवाहरूको सफलताका कारकहरू: केही शिक्षित युवाहरूले स्वरोजगारी वा उद्यमितामा सफलता कसरी पाए? उनीहरूको चुनौती, सिप, सहयोग प्रणाली र सरकारी नीतिको भूमिकामा अनुसन्धान।
- विदेश फर्किएका शिक्षित युवाहरूको अनुभव र देश विकासमा भूमिका: विदेशबाट फर्केर स्वदेशमा व्यवसाय सुरु गर्ने वा काम गर्ने युवाहरूको प्रेरणा, समस्या र उनीहरूबाट सिक्न सकिने पाठहरूमा अध्ययन।

१३. सन्दर्भ सामग्री

- केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग (२०८०)। नेपाल श्रम बल सर्वेक्षण २०८०। काठमाडौं: केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग।
- शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय (२०८०)। उच्च शिक्षा तथ्याङ्क पुस्तिका २०८०। काठमाडौं: मन्त्रालय।
- श्रम तथा रोजगार मन्त्रालय (२०८१)। वार्षिक प्रतिवेदन २०८०/८१। काठमाडौं: मन्त्रालय।
- विदेश रोजगार तथा प्रवासन विभाग (२०८१)। प्रवासन तथ्याङ्क २०८०। काठमाडौं: विभाग।
- विश्व बैंक (२०२३)। नेपाल: युवा रोजगार र सिप विकास। वाशिङ्टन डी.सी.: विश्व बैंक समूह।
- अन्तर्राष्ट्रिय श्रम सङ्गठन (२०२४)। ग्लोबल इम्प्लोयमेण्ट ट्रेन्ड्स फर यूथ २०२४। जेनेभा: आईएलओ।
- संयुक्त राष्ट्र विकास कार्यक्रम (२०२०)। नेपाल मानव विकास प्रतिवेदन २०२०: बियोन्ड लेबर माइग्रेसन। काठमाडौं: युएनडीपी।
- युनेस्को (२०२२)। ग्लोबल एजुकेशन मोनिटरिंग रिपोर्ट २०२२: नेपाल कन्ट्री रिपोर्ट। पेरिस: युनेस्को।
- इन्टरनेशनल ओर्गनाइजेशन फर माइग्रेसन (२०२३)। नेपाल: माइग्रेसन प्रोफाइल २०२३। काठमाडौं: आईओएम।
- पोखरा विश्वविद्यालय (२०७९)। कृषि शिक्षा र युवा रोजगार: एक अध्ययन। पोखरा: शोध प्रकाशन इकाई।
- त्रिभुवन विश्वविद्यालय, समाजशास्त्र विभाग (२०७८)। शैक्षिक बेरोजगारी: सामाजिक-आर्थिक प्रभाव। काठमाडौं: टियू सेंटरल लाइब्रेरी।
- नेपाल उद्योग वाणिज्य संघ (२०८०)। निजी क्षेत्रको लागि कौशल आवश्यकता सर्वेक्षण। काठमाडौं: एफएनसीसीआई।

* निशु कुमारी यादव रूपनगर नन्दराज संग्रौला क्याम्पसमा बिबियस पहिलो वर्षकी छात्रा हुन्।

प्रतिवेदन स्रोत: रूपनगर क्याम्पस फिचर सेवा।